

بررسی آثار معنوی انتظار فرج امام مهدی از منظر روایات

مینا صادقی‌راد^۱

چکیده

این پژوهش به بررسی آثار معنوی انتظار فرج مهدی موعود (عجل الله تعالی فرجه الشریف) می‌پردازد. انتظار به عنوان یکی از وظایف اساسی شیعیان در عصر غیبت، جایگاهی محوری در آموزه مهدویت دارد و پرسش اصلی تحقیق آن است که این مقوله چه پیامدهای معنوی در ابعاد فردی و اجتماعی به همراه دارد. با روش توصیفی و استفاده از منابع کتابخانه‌ای، یافته‌ها نشان می‌دهد که انتظار فرج در سطح فردی موجب تقرب به خداوند، شرح صدر، ارتقای علمی و دستیابی به فضایل اخلاقی می‌شود. در سطح اجتماعی نیز این آموزه نقش مهمی در تقویت همبستگی، ایجاد روحیه صلح‌طلبی، افزایش امنیت و فراهم‌سازی زمینه پیشرفت دارد. اهمیت پرداختن به این موضوع در چند امر نهفته است: نخست، باور به منجی منحصر به شیعه نیست و در دیگر ادیان نیز سابقه دارد؛ دوم، انتظار حقیقی به معنای انفعال و سکون نیست، بلکه مستلزم تلاش و آمادگی برای تحقق ظهور است؛ سوم، پیامدهای معنوی انتظار، موجب تقویت امید، پایداری و نشاط در جامعه می‌شود. بر این اساس، انتظار فرج به عنوان یک اصل دینی، افزون بر بُعد اعتقادی، آثار معنوی گسترده‌ای بر فرد و جامعه دارد.

کلید واژه‌ها: مهدویت، انتظار فرج، آثار انتظار، آثار فردی، آثار اجتماعی

^۱. طلبه مدرسه علمیه فاطمه الزهرا (سلام الله علیها)، ساوه

مقدمه

یکی از ویژگی‌های دین مطلوب آن است که علاوه بر تعیین هدف، راه دستیابی به آن را نیز تبیین کرده و الگوهای شایسته معرفی نماید تا پیروان با اقتدا به آنان به سعادت برسند. در اسلام و مذهب شیعه، پس از پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)، امامان معصوم (علیهم السلام) به عنوان اسوه‌های کامل در ابعاد فردی، اجتماعی و فرهنگی معرفی شده‌اند. انسان با تبعیت از امام زمان خویش می‌تواند به کمال حقیقی و سعادت دنیا و آخرت دست یابد.

با این حال، در عصر غیبت، پرسش اساسی آن است که وظیفه شیعیان در قبال امام غایب چیست و چگونه می‌توان پیوند معنوی با او را حفظ کرد. از مهم‌ترین وظایف در این دوره، انتظار فرج است. انتظار حقیقی صرفاً حالت انفعالی نیست، بلکه نگاهی آگاهانه و فعالانه به آینده‌ای روشن است که عمق آن با معرفت بیشتر نسبت به امام افزایش می‌یابد. از این رو، این پژوهش به دنبال پاسخ به این پرسش است که انتظار فرج امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه الشریف) از منظر روایات چه آثار معنوی در ابعاد فردی و اجتماعی دارد؟

به نظر می‌رسد انتظار منجی موعود آثاری گسترده بر زندگی فردی و اجتماعی مؤمنان بر جای می‌گذارد؛ در بعد فردی موجب تقرب به خداوند، شرح صدر، ارتقای معنوی و آراستگی به فضایل اخلاقی، و در بعد اجتماعی سبب همبستگی، امنیت، امید و نشاط می‌شود. بررسی این موضوع از آن جهت اهمیت دارد که در دوران غیبت، یکی از آسیب‌های جدی، یأس و ناامیدی ناشی از مشکلات و ناملایمات اجتماعی و اقتصادی است؛ در حالی که انتظار با ایجاد امید، نشاط و پویایی، زمینه‌ساز پایداری در جامعه دینی می‌گردد.

روش تحقیق در این پژوهش توصیفی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای است و هدف آن، تبیین و تحلیل آثار معنوی انتظار فرج در پرتو روایات اسلامی است.

پژوهش‌های دیگری در زمینه انتظار فرج انجام شده است؛ مانند سبک زندگی منتظرانه از آقای حسن ملایی (چاپ اول - ۱۳۹۵ ه.ش) که به طور کلی و عام به موضوع انتظار پرداخته و علاوه بر توضیح ماهیت انتظار، به ذکر وظایف منتظران نیز توجهی داشته‌اند؛ اما موضوع آثار انتظار به ویژه آثار معنوی آن در این کتاب کمتر به چشم می‌خورد. همچنین کتاب «بررسی کارکردهای اجتماعی انتظار حضرت مهدی (عجل الله فرجه الشریف) در ایران» از محمدصادق ربانی خوراسگانی (چاپ

اول- ۱۳۸۸ ه.ش) که فقط کارکردهای اجتماعی انتظار فرج را از بُعد اجتماعی مورد بررسی قرار می‌دهد و بُعد فردی آن مورد توجه نویسنده نبوده و مقاله‌ای با عنوان «بررسی آثار دنیوی انتظار فرج امام مهدی (عجل الله تعالی فرجه) از منظر روایات» نوشته: آقای علی کاظمی (پاییز ۱۴۰۲) که صرفاً آثار دنیوی انتظار را مورد پژوهش قرار داده و در بُعد مادی و معنوی که رویکرد ایشان تحلیلی بوده و آثار معنوی در بعد فردی و اجتماعی محجور ماده؛ اما پژوهش حاضر، قصد دارد آثار معنوی انتظار را در دو بعد فردی و اجتماعی با رویکرد توصیفی از منظر روایت، بررسی کند.

مفهوم شناسی

قبل از ورود به بحث اصلی یعنی بررسی آثار معنوی انتظار، لازم است مفهوم انتظار مورد بررسی قرار گیرد تا روشن شود آن انتظاری که این آثار را دارد، کدام انتظار است.

انتظار در لغت به معنی «چشم داشتن» و «چشم به راه بودن» است.^۱ انتظار، مصدر باب افتعال و از ماده ن ظ ر است. انتظار در لغت، به معنای چشم داشتن، ترقب و توقع، چشمداشت، نگرانی و چشم به راه بودن است.^۲ در تمامی مشتقات این ماده، نظر به معنای نگرستن، به عنوان اصلی واحد وجود دارد. انتظار نیز مانند سایر همخانواده‌های خود، ضمن دربرداشتن معنی نظریه، دربردارنده معنایی فراتر از آن بوده و از نظر معنایی، تفاوت عمده‌ای با معنای واژه نظریه دارد.

در اصطلاح، انتظار به حالت کسی گفته می‌شود که از وضع فعلی، غمگین است و برای ایجاد وضعیت مطلوب‌تر تلاش می‌کند؛ مثلاً انسان بیماری که انتظار سلامتی را می‌کشد یا پدر و مادری که فرزندشان در سفر است و منتظر بازگشت او هستند. این سه نفر یعنی انسان بیمار و پدر و مادر از بیماری و فراق فرزند ناراحتند و برای بهتر شدن وضع تلاش می‌کنند؛ همچنین یک وسیله خود را گم کرده باشد، دو حالت دارد یا می‌نشیند و زانوی غم بغل می‌گیرد که چرا فلان وسیله من گم شد که این حالت منفعل است؛ و یا اینکه حالت فعال دارد و برای پیدا شدن وسیله مورد نظرش تلاش می‌کند.^۳

مفهوم انتظار و اهمیت آن در اسلام

انتظار در اسلام به معنای ایمان راسخ به امامت و ولایت حضرت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) و امید به ظهور مبارک آن حجت الهی و آغاز حکومت صالحان است. از نگاه شیعه، انتظار امید به آینده‌ای نویدبخش و سعادت‌آفرین است؛ آینده‌ای که در پرتو رهبری پیشوایی الهی، جهان از مفاسد و بدبختی‌ها رهایی یافته و مسیر خیر، صلاح، آسایش و امنیت در آن تحقق می‌یابد.^۴

۱. دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ذیل کلمه انتظار؛ قرشی، قاموس قرآن، ج ۵، ۶، ۷، ص ۸۱

۲. دهخدا، لغت‌نامه دهخدا، ۷/۲۹۴

۳. مکارم شیرازی، انگیزه پیدایش مذاهب، ص ۱۱۶

۴. قائمی، نگاهی به مسئله انتظار، ص ۱۳

انتظار، چشم به راه برپایی عدالت و حقیقت است و امید به رفع تبعیض‌های نژادی، طبقاتی، ملی و زبانی. این مفهوم به معنای دستیابی به زندگی‌ای بر پایه شرف، فضیلت و تقوا، و رهایی از هراس قدرت‌های سلطه‌گر است؛ زندگی‌ای که در آن انسان، تنها در پیشگاه خداوند خاضع بوده و او را بدون هیچ ترس و بیمی عبادت می‌کند.^۱

انتظار در عین حال نوعی «تخلیه برای تخلیه» است؛ آمادگی برای پاک شدن، دوری از زشتی‌ها و ستم‌ها، وصول به تزکیه نفس و تجدید نیرو برای حضور در نهضتی بزرگ و انسانی، و رسیدن به صفا و نورانیت باطنی است. بنابراین، انتظار حالتی روحی و درونی است که از نارضایتی نسبت به وضع موجود و امید به دگرگونی و رسیدن به وضعیت مطلوب حکایت دارد؛ حالتی که انسان را به تلاش، پویایی و اندیشه در مسیر تحقق آن آینده روشن وادار می‌سازد.^۲

انتظار فرج حضرت صاحب الزمان (عجل الله) نیز دو حالت دارد:

۱- حالت منفعل: در این حالت، شخص منتظر، دست روی دست گذاشته و برای رسیدن به مقصود خود هیچ کاری نمی‌کند و فقط می‌نشیند و غصه می‌خورد که چرا امام من غایب است!

۲- حالت فعال در این حالت، شخص منتظر برای رسیدن به هدفش یعنی فرج امام عصر و ظهور ایشان از هیچ تلاش فروگذار نمی‌کند. این انتظار، انتظار فعال بوده و تحرک آفرین است. در این نوشتار، مقصود از انتظار همین پویایی و فعال بودن شخص منتظر است.

در حالت دوم، منتظر برای رفع موانع، تلاش می‌کند و به فضایل اخلاقی منتظران واقعی آراسته شده و وظایف خود را به درستی انجام می‌دهد؛ چرا که، وظایف منتظران و فواید انتظار فرج به گونه‌ای با هم آمیخته شده، به طوری که هر کیس وظایف خود را به نحو احسن انجام دهد، از فایده آن نیز بهره‌ور خواهد شد.

خاستگاه بحث انتظار در اسلام به زمان پیامبر خاتم، حضرت پیا محمد (صلی الله علیه وآله وسلم) برمی‌گردد؛ از آن حضرت، ده‌ها روایت درباره نشانه‌های ظهور، ویژگی‌های حکومت حضرت مهدی

^۱. قائمی، نگاهی به مسئله انتظار. ص ۱۳

^۲. همان

۳- نقش انتظار در گسترش عدالت، صلح و امنیت اجتماعی

انتظار مهدوی، صرفاً یک حالت درونی یا آرزوی قلبی نیست، بلکه عشقی آگاهانه به آینده‌ای سرشار از صلح و امنیت جهانی است. این انتظار، مؤمن را وادار می‌کند تا در مسیر تحقق ارزش‌هایی گام بردارد که در حکومت جهانی امام مهدی (عجل‌الله تعالی فرجه) عینیت خواهد یافت. بر اساس روایات، در دولت کریمه آن حضرت، آرامش و عدالت به گونه‌ای فراگیر می‌شود که هیچ موجودی مزاحم دیگری نخواهد شد و همزیستی مسالمت‌آمیز سراسر حیات بشر و حتی عالم طبیعت را فرا خواهد گرفت. بنابراین، کسی که خود را «منتظر» می‌داند، باید در زندگی فردی و اجتماعی خویش مظهر صلح‌طلبی، عدالت‌خواهی و خیرخواهی برای دیگران باشد؛ چرا که انتظار حقیقی یعنی بازتاب دادن ارزش‌های موعود در رفتار منتظران.

امام مهدی (عجل‌الله فرجه الشریف) با هیچکس نخواهد جنگید، مگر ظالمان و مستکبرانی که حق مظلومان را پایمال کرده و دست از دشمنی و عناد با خداوند و قرآن و اهل بیت (علیهم السلام) بر نخواهند داشت. در روایاتی که آمده صلح و امنیت در جهانِ امام زمان، امام مهدی (علیه السلام) چنان برقرار خواهد بود که اگر «پیرزنی ناتوانی از شرق حرکت کرده و بخواهد به غرب برود، هیچکس مزاحم او نمی‌شود و خطری او را تهدید نمی‌کند».^۱

وقتی از کلمه پیرزن استفاده کردیم، یعنی نهایت امنیت در جاده‌ها و شهرها برقرار است؛ چرا که تهدیدات و خطراتی که متوجه زنان است، بیش از مردان می‌باشد و در دولت کریمه حضرت صاحب الزمان (عجل‌الله تعالی فرجه الشریف) تمام امت‌ها و ملت‌ها زیر پرچم زیر یک پرچم و حکومت مستقر خواهند بود و تمامی کشورها یک حاکم خواهند داشت. سیاه پوست و سفید پوست و عرب و عجم و اروپایی و آفریقایی، همگی یک ملت می‌شوند؛ یعنی با ظهور امام غایب، اسلام که تنها دین الهی و کامل و دارای شریعت جامع‌ه است، مقبول همگان خواهد شد و در آن زمان، ستمگران و جباران از مسند قدرت به زیر کشیده خواهند شد و پس از آن، حکومت جهانی اسلام با رهبری مستقیم آخرین امام معصوم و عادل برپا خواهد شد و همه افراد در صلح و آرامش کنار هم زندگی خواهند کرد؛ به گونه‌ای که حتی حیات وحش هم مملو از صلح خواهد بود. آنچنان که امام حسن

^۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۵۳، ص ۲۲۲

مجتبی (علیه السلام) فرمودند: «در حکومت حضرت مهدی (علیه السلام) درندگان با یکدیگر در صلح و آرامش خواهند بود.»^۱

حال که امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) اینگونه طالب صلح هستند؛ چرا منتظر او طالب صلح نباشد؛ قطعاً ثمره این انتظار همین خواهد بود که منتظر، متصف به صفت صلح طلبی شود. او با کسی سر جنگ نخواهد داشت، مگر کسانی که از حریم خود تجاوز کرده و قصد آسیب رساندن به حکومت اسلامی را داشته باشند؛ چرا که گفته شد، منتظر، عاشق است و متجلی از اوصاف معشوق خود. پس منتظر هم همچون امام منتظرش یک صلح صلح جهانی است و این یکی دیگر از ثمرات انتظار موعود است.

۱. همان، ج ۵۲، ص ۲۸۰

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با موضوع «آثار معنوی انتظار فرج امام مهدی (عج) از منظر روایات» به بررسی جایگاه، مفهوم و کارکردهای معنوی این اصل اعتقادی پرداخته است. انتظار فرج یکی از مهم‌ترین باورهای دینی در مکتب تشیع و حتی سایر ادیان الهی است و آینده بشریت بر تحقق آن استوار دانسته شده است.

اهمیت این موضوع از آن جهت است که انتظار، نه به معنای سکون و بی‌عملی، بلکه به معنای تحرک، تلاش، امید و زمینه‌سازی برای ظهور است. از این رو، شناخت آثار معنوی انتظار می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در رشد فردی، اصلاح اجتماعی و ایجاد نشاط و پویایی در جامعه ایفا کند.

با توجه به پرسش این تحقیق «انتظار فرج از منظر روایات چه آثار معنوی برای فرد و جامعه دارد؟» نتایج نشان داد که در بُعد فردی، انتظار موجب تقرب به خداوند، تقویت فضایل اخلاقی، شرح صدر، افزایش معرفت و رهایی از گناه و هوای نفس می‌شود. در بُعد اجتماعی نیز، این باور جامعه را از رکود بیرون می‌آورد، افراد را به پیشرفت و تکاپو وامی‌دارد، امنیت و صلح اجتماعی را تقویت می‌کند و همچون دژی محکم، امت اسلامی را در برابر تهدیدها و تهاجم‌ها محافظت می‌نماید.

فهرست منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه

۱. تمیمی، عبدالواحد بن محمد. تصنیف غررالحکم و درر الکلم، به کوشش مصطفی درایتی. بی‌جا: ضریح آفتاب، ۱۳۸۱.
۲. تونه‌ای، مجتبی. موعودنامه: فرهنگ الفبایی مهدویت. قم: انتشارات مشهور، چاپ سی‌ام، ۱۳۹۳.
۳. جزری، مبارک بن اثیر. جامع الأصول فی أحادیث الرسول. ج ۱. بی‌جا، دارالکثیر، بی‌تا.
۴. جوادی آملی، عبدالله. امام مهدی منجی موعود. تحقیق و تنظیم محمدحسن مطهر. قم: مرکز نشر اسراء، چاپ دوازدهم، ۱۳۹۴.
۵. حرانی، ابومحمد حسن بن علی. تحف العقول. ویراستار سیدباقر سیدعبداللهی. قم: مؤسسه فرهنگی دارالحديث، چاپ پنجم، ۱۳۹۳.
۶. خوافی، احمدین محمد. مجمل الفصیحی. به کوشش محسن ناجی نصرآبادی. بی‌جا: اساطیر، چاپ اول، ۱۳۸۶.
۷. ده‌خدا، علی‌اکبر. لغت‌نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۸۵.
۸. ربانی خوراسگانی، محمدصادق. بررسی کارکردهای اجتماعی انتظار حضرت مهدی در ایران معاصر. قم: مؤسسه آموزش و پرورش امام خمینی، چاپ اول، ۱۳۸۸.
۹. سیوطی، عبدالرحمان بن ابی‌بکر. الدارالمنثور فی التفسیر بالمأثور، ج ۲. بی‌جا: مکتب آیة‌الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۴ق.
۱۰. طبرسی، ابومنصور احمد بن علی. الاحتجاج علی اهل اللجاج، ج ۲، ترجمه بهزاد جعفری. بی‌جا: دارالمکتب الاسلامیه، چاپ دوم، بی‌تا.
۱۱. قائمی، علی، نگاهی به مسئله انتظار. تهران: انتشارات شناخت اسلام، ۱۳۵۹.
۱۲. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران، دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۱۲.
۱۳. قمی، شیخ صدوق (محمد بن علی بن بابویه). الخصال. ج ۲، ترجمه محمدباقر کمره‌ای. بی‌جا: کتابچی، چاپ نهم، ۱۳۸۱.

۱۴. _____ کمال الدین و تمام النعمه ج ۱ و ۲، بی‌جا، دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۹۵
۱۵. _____ الإمامة و التبصرة من الحيرة، قم، مدرسه الامام المهدي (عليه السلام)، چاپ اول، ۱۳۶۳.
۱۶. قندوزی حنفی، سلیمان بن ابراهیم، ینابیع الموده لذوی القربی، بی‌جا، اسوه، چاپ اول، ۱۳۹۵.
۱۷. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ج ۱، مترجم، حسین استارولی، بی‌جا، دارالثقلین، چاپ چهارم، ۱۳۹۳.
۱۸. _____ اصول کافی، ج ۲، مترجم، حسین استارولی، بی‌جا، دارالثقلین، چاپ چهارم، ۱۳۹۳.
۱۹. _____ اصول کافی، ج ۶، ۸ بیروت، دارالتعاریف للمطبوعات، ۱۳۶۹
۲۰. مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، ج ۵۲، ۵۳ بیروت، دار احیا التراث العربی، ۱۴۴۰.
۲۱. مکارم شیرازی، ناصر. حکومت جهانی مهدی (عجل‌الله‌تعالی فرجه‌الشریف)، قم: انتشارات نسل جوان، ۱۳۸۰.
۲۲. ملائی، حسن. سبک زندگی متظرانه، قم: مرکز تخصصی مهدویت، چاپ اول، ۱۳۹۵.
۲۳. مکارم شیرازی، ناصر، انگیزه پیدایش مذاهب، قم، مدرسه الامام علی بن ابی طالب (علیه السلام)، ۱۳۸۴
۲۴. نعمانی، محمد بن ابراهیم، غیبت نعمانی، ج ۱۰، مترجم: محمد جواد غفاری، تهران، صدوق، چاپ دوم، ۱۳۷۶
۲۵. کاظمی، علی، «بررسی آثار انتظار فرج امام مهدی (علیه السلام)، از منظر روایات»، پژوهش‌های مهدوی، ۴۶، ۱۴۰۲

26. <https://fa.wikifeqh.ir/>

27. <https://farsnews.ir/>